

Entzun, entzun, entzun... eta zaletu Julian Alustizarekin solasean

Juan Luis ZABALA

San Martin eguneko eguerdia, 2004an¹. Euria eta hotza errepi-derako, baina aparteko eragozpenik ez hala ere Arantzazura autoz iristeko. Hona etorriko ginela agindu genion atzo, telefono bidez, Julian Alustiza frantziskotar idazleari (Gabiria, 1913), guk esandakoa ulertzen lanak izan bazituen ere, entzumenean dituen arazoan ondorioz².

Arantzazuko argitaletxearen eskutik, Paulo Agirrebaltzategik apilatua, plazara irten berria da Bizinahiaren arnasa, Alustizaren hiru-garren liburua, poemaz, oroitzapenez eta umorezko istorioz osatua (Olerkiak, oroitzapenak, istorioak du azpi-izenburu). Aitzakia ona baino zerbait gehiago, behingoz nagikeria alde batera utzi eta Lihoaren penak eta nekeak eta Euskal baserriaren inguruan liburu gogoangarrien egilearekin hitzordua egiteko: aspaldiko asmo lauso behin eta berriz geroko utzia ahalik azkarren bete beharreko obligazio bihurtzen duen akuilua.

Esandako ordua baino lehen iritsi arren, santutegiko gela batean zain daukagu Julian. Mahaiaren ondoan utzia du aspaldidanik gertuko

[1] Elkarrizketa honen bertsio laburtua Berria egunkarian kaleratu zen 2004ko azaroaren 12an. Interesa duela iritzita erabaki dut bertsio luze eta osatuago hau kaleratzea.

[2] Elkarrizketa hau inprentan zegoela, hi! zaigu Julian Alustiza, maiztaren 11n. Goian bego.

lagun ezinbesteko bihurtua duen bastoia. Paper mutur txiki bat du zeloz itsatsia makuluak, eta paper muturrean jabearen izena dago idatzita: *Julian Alustiza*.

Irria ezpainetan, abegikor eta hizketarako gogoz hartu gaitu, eta berehala jabetu gara ez zaigula damutuko honaino etorri izana.

**Zure hirugarren liburua da *Bizinahiaren arnasa*,
baina zure poesia ezagutzeko
aukera ematen duen lehena,
orain artean zure poemak aldizkarietan
sakabanatuak egon baitira.**

Liburuko poema gehienak Valladoliden nengoela idatzi nituen, gerra ondoan. Sei urtez egon nintzen Valladoliden, desterruan. Baina oso ondo etorri zitzaidan desterru hura niri. Askatasun handia geneukan, bakeari buruz hitz egiteko eta... Hango artzapezpikuak ondo hartzen gintuen. Nik amari erdaraz idazten nizkion kartak, baina, amak erdaraz ez zekienez, euskara pixka bat ere sartuta. Han etorri zen zentsorea. Baina, nahiz eta 500 metrora izan, ez zuten jo Martinez Anidoren bulegora. Haren bulegora jo balute, kartzelan sartuko ninduten gutxienez. Baina Gotzaintzaren bulegora jo zuten, eta handik etorri zen karta bat gure nagusiarentzat, esanez ohartarazteko niri garai zailak zirela eta kontuz ibiltzeko idazkiekin, batez ere euskara eta "ortografia vasca" erabiltzearekin. Olerki guztiak isilean aterata daude. Komentuaren babesu genuen.

**Liburuko poema batzuk
gerra baino lehenagokoak dira,
Lizardi eta Lauaxetaren garaikoak.**

Badaude gerra baino lehenagoko olerki banaka batzuk liburuan, baina horiek ez nituen nik liburuan sartu nahi. Valladolidekoak askoz hobeak dira, nre ustez. Gerra baino lehen ez nuen ezagutzen Manuel Lekuonaren *Literatura oral vasca*. Esaten dute Lizardik eta Lauaxetak indar handia izan dutela guretzat. Bere indarra izan zuten, baina denbora gutxian bizi izan ziren. Eta guri (bai niri behintzat baina nik uste dut denei) batez ere indarra eman ziguna Manuel Lekuonaren *Literatura oral vasca* izan zen. Gero horren bidetik jo genuen. Ni bitzta osorako markatu ninduen. Ordutik aldatu egin zen nire olerki-gintza. Herriaren aldeko olerkia egin nuen handik aurrera.

***Bizinahiaren arnasa* liburuan kontaktzen duzu
Lekuonaren liburua noiz eta nola ezagutu zenuen...**

Gerra sortu zenean, gure auzoan izan zen muga, Aztirian. Reke-teak zeuden Mutiloa aldetik, eta Legazpi aldetik nazionalistak. Komandante bat egoten zen gauean Aztirian, zakur batekin, muga zaintzen. Komunista zela esaten zuten, baina nik uste dut komunista baino gehiago Eibarko sozialista zela. Eta goizean asturiar batzuk etortzen ziren, erreleboa egitera. Kanpora ateratzeko beldurra zegoenez, nik oporrak luzatu egin nituen, hiru edo lau bat hilabete, handik reketeak eta falangistak pasatu arte. Bien bitartean, etxean izeko bat neukan oso euskara aberatsa zuena. Garai hartan irakurri nuen Lekuonaren liburua, eta, lehen esan dudan bezala, bizitza guztirako markatu ninduen.

Oroitzapenen atalean, Jorge Oteizari eta Bitoriano Gandiagari buruzko testuak daude liburuan: ez zaude batere konforme Oteizaren adierazpen batzuekin.

Jorge Oteizak esaten zuen berak egin zuela poeta Bitoriano Gandiaga, eta fraideek ez zutela batere maite Gandiaga. Hori dena gezurra da. Oteiza Arantzazura etorri baino lehen zegoen idatzia eta argitaratua *Elorri*, Gandiagaren poema libururik onena askoren ustez, eta baita nire ustez ere. Bere lagunik handienak, Gabriel Arestik, esan zion Gandiagari *Elorri*-ko poesia modaz pasatua zegoela, garai hartan poesia soziala egiten zela. Eta gauza bera esan zioten beste adiskide handi batzuek ere. Gero, Oteizak indar handia izan zuen Gandiagak *Hiru gizon bakarka* idatzi zuenean. Orduan asko animatu zuen. Eta hori kontaktzen du Gandiagak berak ere liburuan.

**Oteizak esandako beste kontu bat ere zuzentzen duzu:
Arantzazuko fraideek bere apostoluen inguruan
izan zenuten jarreraz eta jokabideaz zioena.**

Oteizak esaten du Arantzazuko fraideak bere apostoluen aurka egon ginela, eta hori ere gezurra da. Bazegoen hemen fraide bat plaza erdian zutik jarri, jendea inguratzeko, eta orduetan egoten zena ikaragarriak botatzen Oteizaren aurka. Baina ez dut uste indar handia zeukanik hark Gotzaintzaren aurrean. Teologiako 80 bat ikasle zeuden orduan hemen, mundu guztikoak: Txile, Txina, Korea... Eta sekula ez nien hitz erdirik entzun Oteizaren apostoluen kontra. Aldekoak bail Garai hartan kanpoan ibiltzen nintzen asko, baina ni ere,

hemen nengoenean, Oteizak zer esaten entzuten egoten nintzen, aparteko hizketalaria zelako.

Zergatik egin zituen, zure ustez, hamalau apostolu? Behin baino gehiagotan entzun zenuen horretaz hitz egiten...

Batzuetan esaten zuen apostoluak aberriaren alde bizia emandako gudariak zirela; beste batzuetan esaten zuen bertsolariak zirela... Behin, ni aurrean nengoela, galdetu zioten zergatik ziren hamalau, eta esan zuen: "Barkatu... [hori euskaraz] No tenía sitio para más" ["Ez nuen gehiago sartzeko lekurik"]. Orduan bi besoak gora jaso eta fraideen kontra hasi zen, esanez ikastetxe zaharraren atzean zegoen haitza bakoitzak bere apostoluak egiteko erabili behar genuela. Sermoietan erabili izan dut Oteizak esandako hori. Oteizak esaten zuen barrutik hustu arte zirela apostoluak Kristoren lekuko, beren odola eman arte, eta kristau guztiek apostolu izan behar dutela...

Mikel Azurmendirekin ere nahiko haserre agertzen zara liburuan.

Liburuarentzako prologotxoia egiten ari nintzela, hor non azaltzen den Mikel Azurmendi (orain puntatik puntara joan zaigu Madrilera, eta ohore handiekin hartzen dute) esaten, elkarrizketa batean, apezak eta fraideak izan zirela ahozko euskal luitertura zapaldu zutenak. Amorru bat eman zidan! Bizitza guztia misioak, ejerizioak eta hau eta beste egiten, hainbeste euskara zabaldu dugu, eta horrekin ateratzen zaigu! Euskara debekatuta zegoen garai hartan, eta guk ahaleginak egin genituen euskarari eta Euskal Herriari arnasa emateko. Esate baterako, Luzaiden Aita Garmendiarekin misio bat ematen izan ginenean, hango apaizak esan zigun urte batzuetarako eman geniola indarra erlijioari eta euskarari.

Poemez eta oroitzapenez gain, umorezko istorioak ere bildu dituzu liburuan.

Bateon batek esan zidan nire aurreko liburuetakoa prosa oso serioa dela, eta hori ez dela irakurtzen gaur, irakurleak nahiago dituela umorezko istorioak. Horiek ere egin nahi nituen baina hor gelditu dira airean. Bihar edo etzi, Jaunak argitasuna ematen badit, idatziko ditut gehiago.

Idazten jarraitzen duzu, beraz.

Hau [begiak seinalatzen ditu eriekin] beheraka doa, eta hau ere [belarriak] beheraka doa. Hau [burua] lehen baino argiago dago. Pena litzateke hori galtzea. Lan pixka bat egin nahi nuke. Begietako lausoa kentzeko ebakuntza egin eta ondo jartzen baldin banaiz, idatziko dut istorio gehiago. Askotan esaten dut: "Nire edadearekin umoreari buruz hastea ere...!" Ni baino hobeto bizi dena ez da gaizki bizi. Hori esan nien Aztirian omenaldia egin zidatenei.¹ 91 urte! Bere pisua daukate horiek! Arantzazuko egutegirako idazten dut. 40 orri egiten ditut urtero. Gero eta gutxiago gara egutegirako idazten dugunak, eta Jose Luis Zurutuzak uzten duenean... kito! 59 urtetan hainbeste irakurle izan dituen egutegia ixtea pena handia izango nuke. Horregatik ahal dudan guztia egiten dut.

***Bizinahiaren arnasa* liburuan ere badira egutegirako idatzitakoak.**

Esate baterako, lehorte handi baten ondotik euria egin duenean, aitona bati gustura egongo dela esaten diotenekoa: "Bai... trikuak azkazalak beratzeko lain", erantzun zuen aitona. Euskaldunak ez du sekula ezer zuzenean esaten. Beti zeharka: "Trikuk azkazalak beratzeko lain".

Argitaratu gabeko idazlan asko geratuko zaizu hala ere oraindik...

Sermoiak geratzen dira, batez ere, argitaratu gabe. Erre ere asko egin nituen, Sanjuan suarekin. Badaude argitaratu gabeko lan asko, bai. Niri aukeratzeko eskatu didatean, nik esan diet erre nahi badute erretzeko, baina nik ez dudala dena berriz alferrik irakurtzeko asmorik. Julian Letonak nire sermoiak ordenadorean sartu nahi izan zituen baina ekonomo jarri zuten eta ez zen iritsi. Paulo Agirrebaltzategik nire idazlan pila bat dauka gordeta, eta argitaratu nahi ditu. Ez dakit zer egingo duen.

Lihoaren penak eta nekeak da zure lehen liburua, Arantzazuko argitaletxeak 1981n kaleratua. Harribitxizat dute irakurle askok.

[1] *Bizinahiaren arnasa* liburua aurkeztearekin batera, omenaldia egin zioten Aztirian Julian Alustizari, Legazpiko Burdinola elkarteak antolatutako ekitaldian, 2004ko urriaren 31n.

Sermoigintza-eta pixka bat utzi nituenean, pentsatu nuen euskarazko liburu bat egitea lihoari buruz, bestela hori galduko zela betiko. Beste inork ez zuen jasoko hura. Halaxe hasi nintzen liburua egiten. Liburua atera zenerako, nik elkarrizketatutako gehienak hilda ziren, bi edo hiru falta ziren bakarrik. Pozik gehiena eman didan liburua da. Azken lekukoak harrapatu nituen. Gaixoak ikustera joaten nintzen, eta han zeuden niretzat euskaldunik jatorrenak. Lihoari buruz galdetzen nien. Ohean jarri eta kontatzen egoten ziren. Han zegoen haien mundu guztia. Apez batzuek esaten zuten lihoa deabruaren uzta zela, baina haientzat ez zen deabruaren uzta, poza baizik. Mundua han jokaturia zegoen haientzat. Liburu honegatik esan zidan Donostiako idazle batek "prosan egindako poesia" dela. Ez dut gogoan idazle horren izena, baina gustatu zitzaidan esan zuena.

**Lau urte geroago, *Euskal baserriaren inguruan*
kaleratu zenuen, hori ere
Arantzazuko argitaletxearen eskutik.**

Lehenengoaren moduan egin nahi izan nuen *Euskal baserriaren inguruan*. Nik egiten nuen: entzun, entzun, entzun... Eta zaletu egiten nintzen, usoak ezkurrera bezala. Entzun, entzun, mila aldiz entzun, eta giro hartatik kontatu, han zegoen euskal giroa kontatu. Ez nuen grabatzen. Eskuz apunteak hartzen nituen. Garai hartan magnetofoiak-eta oso gutxi erabiltzen ziren. Oso liburu erraza da irakurtzeko. Hoberik nekez egin dezakete: hilda dira lekuko guztiak. Galdetu egiozu emakume bati, baita edadeko bati ere, eta esango dizu: "Bai, gure amak edo amonak zerbait esaten zidan...". Garai hartako giroa asko aldatu da. Neure etxean bertan ikusi dut nik hori: nire arrebak "giltzetatik askatuta zeuzkan hezurak" esaten zuen. Orain, kalera joaten bazara, "desgastea omen zeukan" esango dizute.

**Lehenengoak bezala, bigarrenak ere
oso harrera beroa izan zuen.**

Iñaki Murua bertsolariak liburua zoramenez beteta irakurri zuela esan zuen, eta badira liburua hiru aldiz irakurri duten baserritarrak; hementxe bertan ezagutzen dut nik baserritar bat hiru aldiz irakurri duena. Eta neuk ere noizean behin irakurtzen dut. Badaude gauza batzuk ni harrিতта uzten nautenak. "Hau nik egin al dut?", galdetzen diot neure buruari. 30 urte pasatu eta gero, beste pentsakera bat daukazu buruan, eta zeuk idatzitako liburua beste batek idatzi balu bezala irakurtzen duzu.

**Arantzazun idazle ezagunak
izan dituzu fraide lagun.
Giro ona izan duzu idazteko?**

Garai batean erdaraz egiten zen eta gero euskaraz egiten hasi ginen. Andoainen edo ez dakit non, apez batek esan zidan: "Pena izango da zuk orain erdararen doinu hori galtzea". Eta nik esan nion: "Horren atzetik nabil ahaleginak egiten".

**Euskara batuaren inguruko kontu erabakigarrik ere
Arantzazun erabaki ziren, eta izan zen ika-mika
eta borroka franko *h*-a zela eta ez zela.
Nola bizi izan zenituen zuk kontu haiek guztiak?**

Ni ohituta nengoen. Orixek beti esan izan zuen Eguzkialdera jotzen zuela gure euskarak. Beti izan nuen nik afizio handia Orixe eta horiek irakurtzeko, eta ohituta nengoen. Guk *h*-ari eutsi egin behar diogu. Gurea da. Nafarroara joan eta han "kemen" esango dizute. Nik bakar-bakarrik esan nion Luis Villasanteri, buru egin zuenean: "Garaiz esan bazenute *h*-arekin zer egitea komeni zen... Baina mutu egon zineten, eta mundu guztia hasi zenean berandu zen". Horregatik sortu zen halako borroka. Horixe izan zen txarrena, borroka hura. Miri horrek ematen zidan pena! Gauza berbera pasatu zen aditzarekin. Gazte batzuek Leizarraga protestantearen aditzak sartu nahi izan zituzten baina oso urruti gelditzen zen hura guretzat. Nik esan nien: "Garaiz egiten ez baduzue, edo elkarte batzuk sortzen ez badituzue, *h*-arekin gertatu dena gertatuko zaizue". Eta berehalaxe egin zuten elkarte bat, eta azkenean Nafarroako aditza sartu dute. Bizkaiera gelditzen da pixka bat urruti hortik. Gipuzkoarrentzat ez da horren urrutikoa.

**Zer iritzi duzu euskararen eta
euskal kulturaren egungo egoeraz?**

Gaurko olerkiak-eta ez zaizkit niri hainbeste gustatzen. Gaur egun ikusten da jendea hobeto osatua eta prestatua datorrela. Baina hala eta guztiz ere badago arrisku bat: euskararen sena galdu dugu. Euskararen sena. Koldo Mitxelena esaten zuen: "Xenpelarrek nik baino hobeto zekien euskaraz, baina haren euskarak ez du balio niretzat". Horrek ez du esan nahi, ordea, Xenpelar baztertuta utzi behar dugunik. Xenpelarren inguruak jaso behar du bere etxea, bere senarekin. Senarekin batera, oroimena ere galdu dugu. Ni harrিতa gelditzen naiz gaurko bertsolariekin: edozein puntu ematen diete eta

papera behar dute, bestela ezin dute jarraitu. Xalbador eta horiek, nahiz eta puntu zailenak izan, hemen [buruan] gordetzen zuten dena.